

Ar izrādes “Trīs māsas” režisoru Andreju Žagaru sarunājas rakstniece Nora Ikstena

Kāpēc mēs dzīvojam, kāpēc ciešam?

Andrejs Žagars Antona Čehova “Trīs māsu” poēzijā Viens no Čehova varoņiem Veršiņins saka – „Tas, kas mums liekas nopietns, nozīmīgs un ļoti svarīgs, pēc laika būs aizmirsts un nenozīmīgs.” Vai „Trīs māsas” joprojām ir nopietna un nozīmīga luga?

Kaut gan luga rakstīta 20. gadsimta sākumā, cilvēku attiecības, pārdzīvojumi, dzīves ceļa meklējumi tajā joprojām ir mūsdienīgi. Tas ir pats būtiskākais. Klausoties varoņos, liekas, ka tas notiek ar mums pašiem, ar mūsu līdzcilvēkiem.

Spēcīgi ir mainījies armijas „tēls” un jēdziens. Mūsdienu cilvēkam tas nozīmē jau gluži ko citu - Amerikas sastrādātais Tuvajos Austrumos, Krievijas - Ukrainā.

Un otrs jēdziens, kas spēcīgi mainījies, ir Maskava. Tā pasaulei, lai arī joprojām ir liela kultūras un biznesa galvaspilsēta, asociējas ar Vladimira Putina politiku. Ja Čehova lugā Maskava ir tāds brīvības šūpulis, laimes zeme, uz kuru tiekies, tad tagad daudziem šī pilsēta asociējas ar visu slikto, kas sakoncentrējies Krievijas politikā.

Tomēr, neraugoties uz šīm atšķirībām, cilvēku emocionālajās izpausmēs katrs skatītājs „Trīs māsas” joprojām var identificēt sevi ar kāda varoņa dzīves lappusi. Vai arī ieraudzīt kādu no šiem varoņiem sev līdzās. Tāpēc pastāv fenomens, ka luga joprojām tiek spēlēta visās valodās visā pasaulē un nekas „nepazūd tulkojumā”. „Trīs māsas” joprojām ir viena no aktuālākajām lugām, ko savā repertuārā cenšas ietvert visi vadošie teātri. Nepastāv ne valodas, ne kultūras barjeras, kas traucētu tai noticēt un līdzpārdzīvot skatītājam jebkurā pasaules malā.

„Trīs māsas” Čehovam esot nākušas smagi, tikpat sarežģīts bijis pirmā iestudējuma liktenis - jau darba procesā no tā atsakoties krievu režijas ģēnijam Konstantīnam Staņislavskim, to pārņēmis ne mazāks grands - Vladimirs Nemirovičs-Dančenko. Kur, tavuprāt, slēpjas režisora lielākā grūtība, iestudējot šo lugu?

Droši vien toreiz problēma bija tieši grandu sadursme - gan dramaturgs, gan lielie režisori. Turklāt lomas tolaik arī piedāvāja tikai lielām zvaigznēm, lielām skatuves personībām ar savu stingru viedokli. Un jau lugas lasīšanas periodā aktieros radās liels protests un nepatika pret šo Čehova lugu, to bija grūti pārvarēt. Tikai pēc krietna laika lugas iestudējums guva panākumus. Čehovs pats uzskatīja, ka uzrakstījis komēdiju, lielie režisori bija citās domās, apgalvojot, ka „Trīs māsas” ir drāma.

Mana veiksmē noteikti ir tas, ka trīs māsām izvēlētās aktrises tuvu atbilst galveno varoņu vecumam. Parasti dramatiskajos teātros šīs lomas dod jau pieredzējušām aktrisēm, varbūt mūsdienās vairs ne tā kā agrāk, kad šīs varones spēlēja jau pusmūža aktrises, kaut gan Čehovam viņas ir divdesmitgadnieces. Man ir prieks strādāt ar jauniem un talantīgiem aktieriem, ansamblis ir pašlaik teātra interesantākais un radošākais kodols. Un viņiem ir liels respekts pret šo darbu, daudzi no viņiem pirmo reizi uz skatuves saskaras ar Čehova dramaturģiju. Bija jāpāriet distance, līdz autora teksts kļuva par viņu pašu varoņu tekstu. Man liekas, mēģinājumu procesā mums izdevās to pārvarēt - aktieri tic tam, ko viņi runā un dara uz skatuves. No autora teksta jānokļūst līdz lomas kodolam. Tur arī slēpjas tā lielākā grūtība un bailes, vai tas vispār notiks.

Lugas varoņi bieži savās sarunās atgriežas pie jēdziena „darbs”. Tuzenbahs saka, viņš neesot strādājis nevienu savas dzīves dienu, trīs māsas dzimušas ļaudīm, kas darbu nicināja. Varbūt viņu visu dzīves bezcerīgums slēpjas bezdarbībā? Dzīve itin kā aiziet garām.

Lugā šie jaunieši ir no Krievijas aristokrātijas, ierēdniecības vides. Viņi domāja progresīvi - ka Krievijā kaut kam ir jāmainās, ka jāsāk kaut kas darīt, jāstrādā pašiem. Tās bija tādas kreisas idejas. Jo pēc dzimtbūšanas atcelšanas Krievijā tā nemainījās tik ātri, kā bija iecerēts. Vecā rutīna vilka atpakaļ.

Lugas varoņi nekoķetē, sakot, ka darbs varētu glābt viņu dzīves. Viņi ir salasījušies tā laika progresīvos domātājus, un tieši tā jūtas. Irina, Tuzenbahs - viņi ir pārliecināti, ka darbs varētu viņus izvilkt no depresijas un dzīves bezjēdzīguma apjausmas. Tomēr, kā mēs lugas gaitā redzam, darbs nebūt nav tas, kas var tā vienkārši atrisināt, piemēram, Irinas problēmas.

Māsu izmisums, bezcerīgums, nelaimīgās attiecības slēpjas psiholoģiskās dziļēs. Viņas atceras Maskavu - savu laimīgo bērnības zemi, atceras māti, kura aizgāja agri, tēvu, kurš nekad ģimenē neieveda citu sievieti un savas meitas audzināja militārā kārtībā un disciplīnā. Izglītojam, valodas zinošajām māsām pārceļšanās pēc tēva nāves uz krietni provinciālāku vidi ir trieciens. Tur arī veidojas šis bezcerības, truluma un garīgās smakšanas efekts tik jaunos gados. Bērnība ir aizgājusi, viņām jādara kaut kas pašām, lai dzīve mainītos. Čehova varoņi cīnās ar sevi uz galēju emociju robežas. Mūsdienās cilvēki tādos gadījumos lieto antidepresantus vai dodas pie psihoterapeita. Čehova tēlotās problēmas nekur nav pazudušas.

Čehovs pats par savu dramaturģijas principu teicis tā - „Lai uz skatuves viss ir tikpat sarežģīti un tajā pat laikā tikpat vienkārši kā dzīvē. Cilvēki pusdieno, vienkārši pusdieno, un pa to laiku veidojas viņu laime vai sabrūk viņu dzīves.”

Tas ir precīzi teikts. Šis princips pilnā mērā pielietots „Trīs māsās”. Lugas varonēm taču piemīt milzīgas dzīves alkas, sapņi, cerības uz mīlestību. Un arī skatītājam tiek dota cerība, ka varoņi ir pelnījuši dzīves laimi. Lugas gaitā paiet pieci gadi, tomēr mūsu acu priekšā brūk šo varoņu dzīves. Viss realitātē izrādās citādi kā iecerēts un sapņots. Un varbūt tieši šajā nespējā saslēgties

ar dzīves realitāti slēpjas dramaturģiskais konflikts. Līdz luga noslēdzas ar dramatisko jautājumu, kuru izsaka Olga: „Liekas, vēl mazdrusciņ, un mēs arī zināsim, kāpēc mēs dzīvojam, kāpēc ciešam... Ja varētu zināt, ja varētu to zināt!”

Šāds divdesmitgadnieces jautājums mūsdienās šķistu diezgan eksaltēts un patētisks. Kas mūsdienu jaunajām aktrisēm savās varonēs, lugu mēģinot, šķita pieņemams un kas varbūt svešs un nesaprotams?

Man liekas, viņām daudz kas šķita pieņemami un saprotami. Mēs centāmies saskaņot savus redzējumus. Radošā veidā viens otram palīdzēt izprast māsu, viņu teiktā un pārdzīvotā būtību. Bet tas ir labs jautājums, un man jāsecina, ka es vispār nejutu, ka aktrisēm būtu bijusi pretreakcija - nē, tā taču nevar, es to nesaprotu un nepieņemu.

Irina lugā vienā brīdī saka – „Es šorīt pamodos, piecelos, nomazgājos un pēkšņi sapratu, ka man viss šai dzīvē ir skaidrs un es zinu, kā jādzīvo.” Vai tavos pēdējā laika režisoriskajos meklējumos esi reizēm pamodies ar šādu atziņu?

„Zilona dziesma” Dailes teātrī man bija pārbaudījums sev pašam. Es sapratu, ka vēlos strādāt arī uz lielās skatuves, ar lielu aktieru ansambli. Un laikam jau tāpēc, lai pamazām nonāktu pie šīs Irinas atziņas, kas diez vai tik pēkšņi pamostoties radusies spēj būt ilglaicīga. Domāju, līdz tai jāiet visu savu cilvēcisko un profesionālo mūžu, un arī tad nevar zināt, vai šāda atziņa piemeklēs. Čehova „Trīs māsas” Dailes teātrī pēdējoreiz iestudētas pagājušā gadsimta piecdesmitajos gados, pagājis krietns laika sprīdis, ļoti interesanti, kā tas izdosies mums un kā to pieņems mūsdienu skatītājs. Čehova lugu klasisku iestudējumu mūsu dramaturģiskajos teātros ir maz. Man pašam nebija nekādas vēlēšanās dekonstruēt vai saārdīt šo ļoti meistarīgo un precīzo dramaturģisko materiālu. Nevēlējos tajā neko radikāli nomainīt vai pārcelt to laikā, nevēlējos pārsteigt vai šokēt. Drīzāk ievest aktierus un skatītājus Čehova divdesmitā gadsimta sākuma ģeniālajā dramaturģiskajā poēzijā. Tieši no tā iegūt katarsi.

Kāda, Tavuprāt, ir atbilde uz lugas fināla jautājumu - kāpēc mēs dzīvojam, kāpēc ciešam?

Lai izdarītu izvēli. Varbūt bieži kļūdainu, bet tomēr izvēli. Un vairāk šajā procesā ieklausīties sevī, ne citos. Caur ciešanām un meklējumiem kļūt viedākam, gudrākam, jūtīgākam, arī iemācīties samierināties. Iemācīties aizsargāt savu emocionālo vidi. Visas šīs sajūtas taču ir līdzīgas gan Čehova laikā, gan tagad.

Veršiņins lugā tā romantiski cer - pēc 200 gadiem dzīve uz zemes būs neiedomājami skaista. Kāda ir Tava sajūta?

Tāda droša pamata to apgalvot nav. Vislielākais apdraudējums šim skaistumam, manuprāt, nāk no reliģiskajiem šīs pasaules konfliktiem. It kā absurdi, jo tieši ticībai taču būtu jābūt tai, kas nes šajā pasaulē mieru,

skaistumu un harmoniju. Jāpaļaujas uz individuālo garīgo dzīvi. Jāiemācās apstāties, lai ieraudzītu pasaules skaistumu tagad, nevis sapņotu par to pēc 200 gadiem.